

МИЛЕНА СПАСОВСКИ

НЕКЕ ОДЛИКЕ ПОВРЕМЕНИХ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА ПОЖЕШКОГ СРЕЗА У 19. ВЕКУ*

Ради сагледавања појава и процеса у развоју становништва пожешког среза у 19. веку сматрамо корисним увид у неке видове повремених кретања становништва (сезонска кретања ради допунског привређивања, трговине и набавке робе, тражења запослења, лекарских услуга итд.). Ова кретања су тесно повезана како са природним тако и са свеукупним друштвено-економским условима који су тада владали у овом крају и шире. Она су покретала трајно исељавање и насељавање овог простора и свеукупне друштвене промене у њему. Повремена кретања становништва помагала су продирање капитала и робно-новчаних односа, процес раслојавања становништва и деобу старих патријархалних задруга, промене у компонентама кретања и структурама становништва, начину привређивања и развоју насеља.

Подаци о повременим кретањима становништва у пожешком срезу у 19. веку срећу се у досадашњој географској и историјској литератури у радовима: Ј. Цвијића (1), Љ. Павловића (2), Р. Ршумовића (3), С. Игњића (4), Н. Живковића (5) и других. Осим тога, изузетан значај за истраживање ове појаве имају архивски документи о издатим и ревизираним пасошима за путовања становништва у 19. веку. Из њих је могуће пратити обим, правце, време трајања и разлоге који покрећу ова кретања становништва за свако насеље понаособ. Ови документи могу, такође, послужити и за изучавање неких других обележја становништва (састав породица по појединим насељима итд.). Из наведених разлога као основа за овај осврт коришћени су документи Историјског архива Титово Ужице — Протоколи издатих и ревизираних пасоша у срезу пожешком средином 19. века, при чему је протокол из 18960. године приказан у целини (6).

Међу повременим кретањима становништва пожешког среза у 19. веку најзначајнија су сезонска кретања ради допунског привређивања, која се у литератури и говору становништва околине Ужица означавају као аргатовање или надничење. Значај сезонских кретања

* Рад је рађен у оквиру пројекта „Насеља и порекло становништва пожешке котлине” у Географском институту „Ј. Цвијић” САНУ.

као покретача метанастазичких кретања истакао је још Ј. Цвијић наглашавајући да одлазак ужичких аргата за време жетве у подрињске и ваљевске крајеве и Шумадију утиче на њихово дефинитивно исељавање, посебно путем призећења. Ј. Цвијић је истакао и значај ових кретања за уношење новина у живот становништва (1, 52, 157). Љ. Павловић говори, такође, о значају аргатовања као допунског привређивања у овом крају, наводећи да је оно било израженије до осамдесетих година 19. века као допуна сточарству, а са јачањем земљорадње оно опада (2, 14—15). Р. Ршумовић објашњава јачање аргатовања у 19. веку напорима планинске економије да задовољи растуће потребе за житом становништва које се све брже умножава (3, 104). По С. Игњићу су они пожешки становници који нису имали тржишних вишкова од земљорадње и сточарства одлазили као пољопривредни радници у Мачву, Подриње и Шумадију (4, 250).

О обиму сезонских кретања пожешког становништва ради допунског привређивања у пољопривреди говори податак да је готово половина пасоша издатих у 1860. години била овог повода. Притом у овим кретањима учествују углавном становници северног и јужног обода Пожешке котлине у којима је сточарство била главна привредна делатност (Засеље, Врањани, Глумач, Каленићи, Роге, Годовик итд.). Правци кретања су београдски, ваљевски, крагујевачки, чачански, шабачки и други окрузи, а време бављење овим пословима је углавном до 30 дана. Знатно мањег обима су сезонска кретања ради обављања грађевинских послова, по којима је било познато становништво само појединих пожешких насеља (напр. Прилипца (7, 49—50).

Један од видова повремених кретања становништва из пожешког краја су и кирицијска кретања, којима су одавде извожени производи ратарства, воћарства, сточарства, домаће радиности (земљани судови и црепуље из Рогу, а производи од дрвета из Засеља и Каленића итд. (7, 59—50; 3, 105).

Развитак трговине и занатства у Пожеги и осталим насељима од почетка 19. века покреће и повремена кретања становништва у већи набавке и продаје производа, што је посебно изражено од средине 19. века. То показује протокол издатих пасоша у срезу пожешком у 1860. години, дат у овом раду. У протоколу из 1865. године евидентирано је из вароши Пожеге 27 лица која су путовала ради трговине и то: 15 за Београд, по 4 за Милановац, Ваљево и Шабац, а 1 за Чачак (6).

Повремена кретања становништва из пожешког среза покретали су у 19. веку и други фактори, као напр. тражење сталног запослења, лекарских услуга, посете одсељеним члановима породице итд. (6).

Повремена кретања становништва била су у 19. веку усмерена и ка пожешком крају, а покретана су истим факторима као напред анализирана кретања изван пожешког краја.

Сезонска кретања ради допунског привређивања у пољопривреди усмеравала су становнике из планинских насеља овог и суседних крајева ка пожешкој котлини.

Протокол издатих пасоша у срезу пожешком у 1860. години (6)

Пасош издат лицу	Из насеља	Округ у који иде	иде и колико	Разлог одласка
1. Ђоко Вучићевић са два друга	Засеља	смедеревски,	1 месец	аргаштина
2. Богдић Вуковић	Глумач	ваљевски,	30 дана	аргаштина
3. Милош Павићевић	Врањани	београдски,	10 дана	послом
4. Јованка Ристивојевић	Врањани	београдски,	15 дана	да исплати дуг
5. М. Николић	Засеље	ваљевски,	1 месец	аргаштина
6. — са другом	Годовик	београдски,	15 дана	аргаштина
7. Вуко Милосављевић са браћом	Засеље	смедеревски	3 месеца	надничити
8. Миомир Петрић	Роге	чачански	20 дана	тражи службу
9. Васо Штуловић	Каленићи	београдски,	20 дана	послом
10. Иван Станић	Горобиље	београдски,	15 дана	кирицидук
11. Павле Тошић	Роге	београдски,	8 дана	тражи брата
12. Лука Мијатовић	Каленићи	крушевачки,	1 месец	кирицидук
13. Јелесије Симићевић	Висибаба	београдски,	15 дана	послом
14. Илић Јовановић	Каленићи	чачански,	5 дана	да види брата
15. Радул —	Висибаба	крагујевачки,	8 дана	брату
16. Обрад Вучићевић	Горобиље	ваљевски,	7 дана	наплата вересије
17. Живко Радоичић	Здравчићи	крагујевачки,	6 дана	тражи момка
18. Маринко Николић	Засеље	крагујевачки,	30 дана	дунђерлук
19. А. Мићић	Висибаба	београдски,	30 дана	надничити
20. Тодор Ђурић	Каленићи	крагујевачки,	30 дана	надничити
21. Михаило Благојевић	Горобиље	крагујевачки,	30 дана	надничити
22. Вуто Д.	Засеље	ваљевски,	30 дана	надничити
23. Сретен Јевђовић	Засеље	ваљевски,	30 дана	надничити
24. Максим Аксентијевић	Засеље	београдски,	1 месец	надничити
25. Вујица Радоичић	Здравчићи	београдски,	15 дана	послом
26. Миле Мирковић	Здравчићи	београдски,	30 дана	надничити
27. Никола Шарчевић	Милићево Село	беогр. и смед.	1 месец	надничити
28. Алекса Вукосавић	Каленићи	руднички	30 дана	лечења ради
29. Ђуро Бошковић	Каленићи	ваљевски,	30 дана	надничити
30. Петар Ђоковић са другом	Глумач	ваљ. и беог.	20 дана	аргаштина
31. Д. Ђоровић са три друга	Засеље	ваљ. и беог.	1 месец	аргаштина
32. Еврем М. са једним другом	Годовик	ваљ. и беог.	1 месец	аргаштина
33. Милован Петровић са једним другом	Засеље	смедеревски,	15 дана	кирицидук
34. Филип Тошић са два друга	Горобиље	чачан. и краг.	1 месец	аргаштина
35. Филип Станосевић	Каленићи	ваљевски,	10 дана	виђење са сином
36. —	—	ваљ. и беог.	1 месец	аргаштина

Пасош издат лицу	Из насеља	Округ у који иде и колико	Разлог одласка
37. Миле Гаић	Каленићи	ваље.и беог.	аргаштина
38. Милан Ђорђевић	Висибаба	ваљевски,	службе ради
39. А. Драгићевић	Отањ	ваљевски,	надничити
40. Ранко Димитријевић	Засеље	ваљевски,	ради вашара
41. Петар Николић	Здравчићи	ваљевски,	службе ради
42. М. Марковић	Годовик	шабачки,	аргаштина
43. Марко Павловић	Здравчићи	ваљевски,	аргаштина
44. Милан Лапчевић	Годовик	ваљевски,	аргаштина
45. Радован М.	Годовик	ваљевски,	службе ради
46. Ђоко Марић	Расна	ћупријски,	тражи брата
47. Василије Лазић	Здравчићи	београдски,	аргаштина
48. Сава Алексић са два друга	Уздићи	београдски,	да види брата
49. Петар Миловановић са другом	Каленићи	ваљевски,	послом
50. Милан Ф. са два друга	Каленићи	ваљевски,	аргаштина
51. Јефто Јефтоновић	Глумач	ваљевски,	аргаштина
52. — — —	Каленићи	крагујевачки,	брату
53. — — —	Каленићи	крагујевачки,	аргаштина
54. — — —	Каленићи	београдски,	аргаштина
55. — — —	Каленићи	београдски,	аргаштина
55. Периша —	Каленићи	крагујевачки,	послом
56. Петар Марковић	Милићево Село	ваљевски,	аргаштина
57. Паун Протић	Здравчићи	крагујевачки,	послом
58. Милосав Милосављевић	Засеље	крагујевачки,	послом
59. Р. Димитријевић	Засеље	—	15 дана
60. Стеван Јевђевић	Засеље	ваљевски,	30 дана
61. Милован Ђокић	Засеље	крагујевачки,	аргаштина
62. Вукосав М.	Засеље	крагујевачки,	послом
63. Миле Аксентијевић	Засеље	крагујевачки,	надничити
64. Ђ. Филиповић	Роте	београдски,	послом
65. М. Бонцулић	Роте	Лозницу	послом
66. — — —	Каленићи	—	30 дана
67. Павле Којић	Расна	крагујевачки,	тражи доктора
68. М. Ђорђевић	Висибаба	београдски,	30 дана
69. И. Николић	Глумач	крагујевачки,	30 дана
70. Радован Станојевић	Тврдићи	крагујевачки,	наплата дута
71. Ј. Аврамовић	Честобродица	ваљевски,	10 дана
72. — — —	Годовик	крагујевачки,	виђење с братом
73. — — —	Висибаба	крагујевачки,	30 дана
		чачански,	службе ради
			30 дана

Притом су посебно значајна кретања становништва са Златибора, која су утицала на веома изражено њихово стално настањивање у овом крају (2, 3, 4, 5).

Повремена кретања ка Пожеги привлачили су у 19. веку познати пожешки вашари (29. јуна и 14. октобра). Тако је у архивској документацији и литератури забележено да је на вашару у Пожези још 1834. године било трговаца из готово свих крајева Србије, а и ван ње, и то: 37 из Београда, 17 из Чачка, 2 из Ваљева, 1 из Севојна, 9 из Крагујевца, 4 из Сарајева, 1 из Вишеграда, 26 из Ужица, 1 из Пазара, 3 из Фоче, 4 из Призрена, 1 из Пећи, 1 из Грабовца, 1 из Котраже, 10 из Јагодине, 2 из Ниша, 1 из Сребренице, 1 из Баточине, 1 из Карановца, 1 из Смедерева итд. (8, 502).

Присуство трговаца из Београда, Јагодине, Шабца, Ниша, Нове Вароши, Лесковца, Крагујевца, Параћина, Свилајнца и других насеља забележено је и у протоколима ревизираних пасоша среза пожешког у период 1863—1865. године. У њима су поред трговаца евидентирани и кириџије из Турске, становници од Нове Вароши који су долазили ради куповине жита, надничења и тражења сталног запослења у пожешком крају (6).

Од поврмених кретања становништва ка пожешком крају потребно је поменути и грађевинаре из Осата у Босни, који су крећући се за сезонским пословима упознавали овај крај и у њему се насељавали, што потврђује анализа порекла становништва појединих села (2, 1—191).

Из свега напред изложеног може се закључити да су повремена кретања становништва из пожешког у друге крајеве Србије и обрнуто била у 19. веку знатног обима, покретана различитим узроцима, који у основи леже у специфичним природним и друштвено-економским условима датих географских средина.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Ј. Цвијић: Балканско полуострво I и II. Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, стр. 52, 157.

2. Љ. Павловић: Ужичка Црна Гора. СЕЗ, књ. 34, Насеља и порекло становништва књ. 19, СКА, Београд 1925. стр. 1—191.

3. Р. Ршумовић: Друштвеногеографске промене Златиборског Старог Влаха од почетка прошлог века до данас. Гласник СГД, св. LIII, бр. 1 за 1973. стр. 101—116.

4. С. Игњић: Пожега и околина од средњег века до првог српског устанка. Монографија Групе аутора: Пожега и околина. Општински одбор Савеза удружења бораца НОР-а Пожега и Градска библиотека Пожега, 1978, стр. 250.

5. Н. Живковић: Ужички немири 1828—1838. Самоуправна интересна заједница културе Титово Ужице 1979, стр. 5—360.

6. Начелство среза пожешког — Разни спискови 1859—1868; Протокол издатих пасоша при канцеларији среза пожешког окружја ужичког 1860; Протокол издатих пасоша при канцеларији среза пожешког, окружја ужичког 1865; Протокол ревизираних пасоша при канцеларији среза пожешког, окружја ужичког, 1863—1865. Историјски архив Титово Ужице.

7. Р. Симић: Привредно-географске зоне пожешке котлине. Гласник СГД, св. XXXI, бр. 1 Београд 1951, стр. 49—50.
8. Д. Вуловић: Књажевска канцеларија. Нахија пожешка 1815—1839. Београд 1953. стр. 502.

Résumé

MILENA SPASOVSKI

QUELQUES CARACTÉRISTIQUES DES MOUVEMENTS PÉRIODIQUES DE LA POPULATION DE L'ARRONDISSEMENT DE POŽEGA AU XIXe SIÈCLE

Les mouvements périodiques de la population de la région de Požega vers les autres régions de la Serbie et inversement représentaient au XIXe siècle une forme importante de mobilité spatiale de la population et un facteur des changements globaux socio-économiques et dans le domaine de la population sur ce terrain. Parmi les aspects des mouvements périodiques, nous avons observé les mouvements saisonniers en vue de l'économie complémentaire dans l'agriculture et le bâtiment, pour le commerce, le transport des marchandises, la recherche des services médicaux, etc. La base pour la présentation de ces mouvements de la population nous a été offerte par les documents d'archives sur les passeports délivrés et visés dans l'arrondissement de Požega et les données de la littérature. Se basant sur ces documents et données on a indiqué le volume, les directions que suivaient ces mouvements, la durée les autres caractéristiques de ce phénomène.